

ИДЕНТИЧНОСТ И ЛИЧНОСТНИ ЦЕННОСТИ НА МЛАДИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Пена Петкова

IDENTITY AND PERSONAL VALUES OF YOUNG PEOPLE IN BULGARIA

Pena Petkova

Abstract. What are personal values of young people in Bulgaria after the end of transition to capitalism? In the paper are analyzed some sociological data from the last large survey from 2014 year and from the comparative survey of students values attitudes in three Balkan countries. The dominating values are to be independent, to look good, to have a good job and carrier and to be responsible. The independence is interpreted in personal sense – it could not be applied to political participation and civic values. Young people do not believe in success through work. They are not active in civil initiatives and protests. Why new capitalism has turned young people in individualists and socially irresponsible people?

Key words: young people in Bulgaria, personal values, identity.

Социологията може да бъде средство за изследване на социални и психологически процеси, като тя базира своите изводи на емпирични данни и теории за структурата и развитието на обществото. В тази статия ще анализирам от философска гледна точка някои социологически заключения от данните от последното голямо изследване на отношението на българските младежи към ценностите, проведено през 2014 г. (Митев, Ковачева, 2014). Те до голяма степен се потвърждават и от съвместното изследване сред студентите от България, Сърбия и Македония, иницирано от Центъра за социологически изследвания към Философски факултет на Университета в Ниш под ръководството на проф. Любиша Митрович през 2012–2013 г. Те са свързани с уменията на младите хора в България да вземат самостоятелни решения, които засягат техния път в живота, отношенията им с другите и с тяхната общност. Налагат се заключения за траен разпад на социалните връзки в българското общество, за за-

губа на перспективата да се изгради общество, основано на солидарност и взаимопомощ, което не предвещава добро бъдеще за всички нас. Това може да бъде разбрано в контекста на оценката на изграждания у нас неолиберален модел на капитализъм, който се характеризира с отхвърляне на държавната подкрепа, неограничена свобода за бизнеса и висок процент на сива икономика. Какви са личностните ценности на младите хора у нас след края на прехода към капитализъм? Те са свързани с определени индивидуалистични модели за вземане на решение, произтичащи от разпада на социалните връзки и ограничаването на жизнените шансове.

Общата характеристика е, че младите хора в България споделят материалистични и индивидуалистички ценности. Четирите най-актуални постижения ценности за респондентите са:

- да бъдеш независим – 80%;
- да изглеждаш добре – 85%;
- да имаш кариера – 75%;
- да си отговорен – 72%“.

В коментара си авторите на изследването уточняват, че независимостта не се свързва с политическото и гражданско участие на младите в обществото – само за 27% участието в граждански инициативи е важно, а политиката е интересна едва за 24 % (Митев, Ковачева, 2014, 55). Независимостта се схваща ограничено като финансова свобода, кариерата също се измерва с интереса към материално благополучие, но в него изобщо няма реципрочност на изисквания и отговорности на младия човек. Младите искат да получат високо заплащане и престижна работа, без да погледнат критично към себе си и своите способности да я вършат ефективно. Отговорността също се свързва с материалното благополучие. Заради тези разминавания има и пропаст между очакванията на бизнеса и възможностите на работещите.

Същевременно традиционните ценности като честността остават назад в ценностната скала, за сметка на „връзките“ като най-ефикасен начин за постигане на успех в живота. Младите хора смятат, че у нас с работа или образование нищо не може да се постигне и всичко зависи от неформалната подкрепа на роднини, близки, приятелски или корпоративен кръг. Мога да кажа от личен опит, че в

града, в който живеем – Велико Търново, дори най-ниските длъжности се заемат почти винаги с непропорционално висока политическа, административна или друга протекция. Конкурси най-често не се обявяват, защото за мястото винаги има „свой човек“. Това обезсърчава младите хора и ограничава техните шансове.

Сред трите основни групи социални ценности, обособени в изследването – материално богатство, стремеж към себеутвърждаване и любов и уважение към другите, определено доминират стремежа към лично утвърждаване и интересът към материалното богатство. Те определено имат индивидуалистичен характер и не обвързват младия човек нито със семейството, нито с някакъв приятелски кръг или друг тип общност. Любопитно е, че сред социалните ценности толерантността и иновативните идеи са поставени най-ниско сред значимите за личностния успех (Митев, Ковачева, 2014, 57–58). Това е отражение на една изкривена структура на обществото, в която жизнени шансове се отвоюват чрез нахалство, борбеност и погазване на интересите на другите. Индивидуалистичните ценности за себеутвърждаване и реализация в живота са много по-значими за студентите и образованите млади хора, отколкото за безработните и принадлежащите към етно-културните малцинствени общности. Това отразява заложените в българския „периферен“ капитализъм (Mitrović, 2009) дълбоки неравенства.

Друг аспект на индивидуализацията се очертава в избора на младите хора на качества, които биха искали да притежават сред предложени 16 такива на „еталонната личност“. В тази класация печели трудолюбието с около 70 %, но то може да бъде разбрано в различен смисъл. След него са такива качества като интелигентност, пробивност, целеустременост, организираност и на шесто място с 35% идва „жизнелюбие, умение да се радваш на живота“. Качествата, ориентирани към другите, към общността, като самопожертввателност, смелост, инициативност, дори чувство за новото са дълбоко потънали в ниската част на скалата (Митев, Ковачева, 2014, 61). Умението да се радваш на живота заради самия него се връзва с високото значение на това „да изглеждаш добре“, но определено се изключва от отговорността и алтруистичните ценности.

Изводите за доминацията на индивидуалистични ориентации се подкрепят и от данните за доверието на междуличностно и институционално равнище, събрани в изследването на младежките нагласи. Определено може да се каже, че имаме нисък социален капитал сред младежите у нас, измерен с ценността доверие (Митев, Ковачева, 2014, 68). Младите имат доверие преди всичко към най-близкото си обкръжение – семейството и приятелите, и не са в състояние да го разпрострат към някакви наиндивидуални групи. Това е отражение на несигурното в социален план време, в което младият човек има нужда от личностна подкрепа сред близките си и е склонен преди всичко към създаване на хоризонтални връзки. Младите не оценяват високо „свързващия социален капитал“, който предполага изграждането на социални връзки с други общности и статуси с по-анонимен характер. Това се очертава като една от трудностите във функционирането на политическата демокрация у нас.

Заклученията, които могат да бъдат направени въз основа на тези социологически данни, са твърде неблагоприятни. Младите хора у нас не са усвоили класическите „европейски ценности“, които съдържат и важен социален елемент (алтруизъм, отговорност за социални каузи), а единствено индивидуалистичните ценности на ранния периферен капитализъм, на една стъпка от „естественото състояние“ на Хобс. Те не са и не могат да бъдат активните носители на промяната и прогреса в нашето общество, а по-скоро са пасивни жертви на изродената социална структура на неолибералния капитализъм. При тези обстоятелства социалните изследователи трябва ясно и определено да кажат, че младите не могат да участват активно и решаващо в процесите на социална промяна, нито да бъдат техен двигател.

Изход от това положение трябва да се търси чрез реформирането на образованието. То не трябва да бъде подчинено едностранно на пазарните потребности и изискването за „приложност“ на знанията, а да възпитава критически мислещи и отговорни към социалните предизвикателства личности. Средство за това може да бъде активното изучаване на философията, социологията и другите социални науки с акцент върху ролята на гражданина за преобразуването на неудовлетворителната социална реалност. Тази активност може да бъде разширена чрез изграждане на дискуссионни фор-

ми по ключови обществени проблеми, чрез които да се окаже въздействие върху преосмислянето и промяната на индивидуалистичните ценности и нагласи и формирането на такива в комунитаристки дух (Sandel 2010).

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

1. **Митев, П. Е., С. Ковачева.** 2014. *Младите хора в Европейска България. Социологически портрет, 2014*, Фондация „Фридрих Еберт“. // **Mitev, P. E., S. Kovacheva.** 2014. *Mladite hora v Evropeyska Balgaria. Sociologicheski portret 2014*, Fondatsia „Fridrih Ebert“.
2. **Mitrovic, L.** 2009. *Tranzicija u periferni kapitalizam*, Beograd, Institut za politicke studije.
3. **Sandel, M.** 2010. *Justice: What’s the Right Thing to Do*. New York: Farrar, Straus and Giroux.